

VÝRAZ HLUBINNÁ EKOLOGIE (*deep ecology*) zavedl Arne Naess ve své stati Povrchové a hlubinné, ekologické hnutí (*The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement*), která byla uveřejněna v roce 1973. Naess se zde pokusil popsat hlubší, duchovnější přístup k přírodě, který je obsažen třeba ve spisech Aldo Leopolda a Rachel Carsonové. Domníval se, že tento hlubší přístup je výsledkem větší citové otevřenosti vůči nám samým a vůči mimolidskému životu kolem nás. Podstata hlubinné ekologie spočívá v kladení pronikavějších otázek, které se týkají lidského života, společnosti a přírody, jako je tomu v sókratovské tradici západní filosofie. Toto hlubinné tážení záleží v tom, jak ukazuje Naess, že „... se tážeme proč a jak, zatímco jiní tak nečiní“. Například ekologie jako přírodní věda neklade otázku, jaký druh společnosti by byl nejlepší pro zachování jednotlivého ekosystému – to je považováno za otázku pro teorii hodnot, pro politiku či pro etiku. Hlubinná ekologie tedy přesahuje takzvané vědecké poznání k moudrosti osobnosti a země.

Hlubinná ekologie překračuje omezený, fragmentární a povrchný přístup k problémům životního prostředí a usiluje o ucelený náboženský a filosofický světový názor. Hlubinná ekologie je založena na vnímání nás samých a přírody. Z tohoto vnímání pak vyrůstá ekologické vědomí, z něhož přirozeně vyplývají určité názory na politiku¹ a na veřejnou správu. V této knize se zabýváme minoritní tradicí; která přináší typ společenství, jenž nejvíce přispívá jak ke kultivaci ekologického vědomí, tak ke kladení základních otázek hodnotových a etických, jimž jsou věnovány tyto stránky.

Mnohé z těchto otázek jsou věcné otázky filosofické a náboženské, s nimiž se lidé vyrovnávali ve všech kulturách a ve všech dobách. Co znamená být neopakovatelný lidský jedinec? Jak může jednotlivé já uchovávat a vyhraňovat svou jedinečnost a zároveň být součástí uceleného systému, v němž neexistují ostré hranice mezi já a *druhými*, systémem, od něhož se nelze oddělit? Ekologické hledisko v tomto hlubším smyslu vede podle Theodora Roszaka k „... uvědomování si celků, jež jsou více, než je souhrn jejich částí. Ve svém celkovém zaměření je to obor kontemplativní a terapeutický“.

Ekologické vědomí a hlubinná ekologie ostře kontrastují s převládajícím světovým názorem technokraticko-industriálních společností, podle něhož jsou lidé bytosti izolované a podstatně oddělené od zbytku přírody, bytosti, které jsou nadřazeny ostatnímu stvoření a které je spravují. Avšak názor, že lidské bytosti jsou odděleny od zbytku přírody a že jsou mu nadřazeny, je pouze součástí širších kulturních vzorců. V průběhu několika tisíciletí byla západní kultura postupně zachváčena ideou *panství*: panství lidí nad mimolidskou přírodou, mužů nad ženami, bohatých a mocných nad

chudými, panstvím Západu nad ostatními kulturami. Díky hlubinně ekologickému vědomí se nemusíme dát oklamat těmito mylnými a nebezpečnými iluzemi.

Hlubinná ekologie, tedy studium našeho místa v domácnosti Země, zahrnuje totiž studium nás samých jakožto částí organického celku. Při překročení úzce materialistického vědeckého pojetí reality, její spirituální a materiální aspekty se navzájem spojují k nerozlišení. Zatímco přední intelektuálové hlásící se k převládajícímu světovému názoru, měli sklon pohlížet na náboženství jako na „pouhou pověru“ a považovali stará duchovní cvičení vedoucí k osvícení, jaké lze nalézt například v zenbuddhismu, za bytostně subjektivní, hledání hlubinně ekologického vědomí je hledáním objektivnějšího vědomí i stavu bytí prostřednictvím do hloubky zaměřeného tážení, prostřednictvím meditace a způsobu života.

Mnozí lidé kladli tyto hlubší otázky a kultivovali ekologické vědomí v kontextech rozmanitých duchovních tradic – například v křesťanství, v taoismu, buddhismu, v rámci rituálů původních obyvatel amerického kontinentu. Jakkoliv se tyto tradice navzájem v mnohém odlišují, mnohé v nich je v souladu s hlavními zásadami hlubinné ekologie.

Australský filosof Warwick Fox výstižně vyjádřil ústřední postřeh, o němž se opírá hlubinná ekologie: „Nemůžeme učinit pevně ontologické rozlišení v oblasti existence: ve skutečnosti neexistuje rozdělení mezi lidskou říší a říší mimolidskou [...] o hlubinné ekologické vědomí ztrácíme v té míře, v jaké vnímáme hranice.“

Na základě tohoto postřehu, který je nejdůležitější charakteristikou hlubinného ekologického vědomí, vypracoval Arne Naess dvě *hlavní normy* či náhledy, které nelze odvodit z jiných zásad či z jiných postřehů. Tyto normy, k nimž dospěl v procesu hlubinného tážení, odhalují důležitost pohybu k filosofické a k náboženské rovině vědění. Jejich validita nemůže být ovšem zjišťována na základě metodologie moderní vědy, která se opírá o známé mechanistické předpoklady a o velmi úzkou definici faktu. Těmito hlavními normami jsou *seberealizace* a *biocentrická rovnost*.

I. SEBEREALIZACE

Hlubinně ekologická norma seberealizace navazuje na duchovní tradice mnoha světových náboženství; tím přesahuje moderní západní pojetí osobnosti jako izolovaného ega, jež usiluje především o hédonistické uspokojení či o úzce pojatou individuální spásu na tomto nebo na onom světě. Toto úzké pojetí osobnosti, které do nás společnost zakódovala, vyvádí nás z rovnováhy a nechává nás napospas kdejaké libůstce či módě, která právě vládne v naší společnosti či ve společen-

ské skupině, podle níž se řídíme. Jsme tak zbaveni východiska, které může být počátkem hledání naší jedinečné spirituální a biologické osobnosti. Duchovní růst či rozvoj začíná tehdy, když přestáváme sebe chápat jako izolovaná a malicherně soutěžící ega a začínáme se ztotožňovat s druhými lidmi z naší rodiny či z okruhu přátel a nakonec s lidským rodem. Avšak interpretace lidského já v hlubinné ekologii požaduje další stupeň zralosti a další růst, totiž ztotožnění, které překračuje lidstvo, aby mohlo obsáhnout mimolidský svět. Musíme vidět dále, než dovolují naše současné omezené kulturní předpoklady a hodnoty, dále, než umožňuje konvenční vědění naší doby a místa, kde žijeme; toho lze nejlepě dosáhnout meditací, promýšlením otázek hlubinné ekologie. Jen tato cesta nás opravňuje doufat, že dosáhneme zralé osobitosti a jedinečnosti v plném smyslu.

Společnost, která své členy nepotlačuje, nýbrž živí, může pomáhat tomu, kdo se chce stát celou osobností. Tato „skutečná práce“⁴² na rozvoji vlastní osobnosti může být stručně vyjádřena jako uvědomění „já-v-Já“ („self-in-Self“), kde Já označuje organický celek. Proces plného rozvíjení já může být také vyjádřen obratem „ani jeden nebude zachráněn, dokud nebudeme zachráněni všichni“, kde výraz „jeden“ označuje nejen mne, jednotlivého člověka, ale všechny lidi, velryby, medvědy grizzly, celé ekosystémy deštného pralesa, hory a řeky, mikroby v půdě atd.

II. BIOCENTRICKÁ ROVNOST

Smysl pro biocentrickou rovnost spočívá v uznání, že všechny entity v biosféře mají rovné právo žít a vzkvétat, a dosahovat tak vlastních individuálních forem rozvoje a Seberealizace v rámci širší seberealizace. Toto výchozí povědomí odhaluje, že všechny živé bytosti a ostatní entity v ekosféře jakožto části téhož celku, mají vlastní hodnotu a v tom smyslu jsou si rovné. Naess tvrdí, že povědomí biocentrické rovnosti je v zásadě správné, i když během života se všechny druhy navzájem využívají – jeden druhému slouží jako potrava, úkryt apod. Vzájemné kořistění je biologický fakt a mnohá světová náboženství zápasila s jeho duchovními následky. Někteří zastánci práv zvířat, kteří se pokoušejí tomuto problému vyhnout tím, že hájí vegetariánství, jsou pak nuceni přiznat, že celá rostlinná říše včetně deštných pralesů nemá právo na existenci. To je v rozporu s výchozím pojetím hlubinné ekologie, které vyjádřil Aldo Leopold, když řekl, že lidé jsou „prostí členové“ biotického společenství, že nejsou pány a vladaři nad všemi ostatními druhy.

Biocentrická rovnost je vnitřně vztažena k všezahrnující seberealizaci v tomto smyslu: poškozujeme-li zbytek přírody, škodíme sami sobě. Hranice zde neexistují a vše je ve vzájemných vztazích. Pokud však vnímáme věci jako individuální organismy či entity,

vybízí nás to, abychom respektovali práva všech lidských a mimolidských jedinců jakožto částí celku, aniž bychom zároveň pociťovali potřebu konstruovat hierarchie druhů s člověkem na vrcholu.

Praktické důsledky tohoto povědomí či normy naznačují, že bychom měli ovlivňovat ostatní druhy co nejméně a Zemi neovlivňovat vůbec. Tak vidíme jinou stránku naší vůdčí zásady „prostý v prostředích, bohatý v cílech“. [...]

Podrobnější diskuse o biocentrické normě se rozvíjí v praktickém životě; začíná uvědomováním toho, že my jakožto jednotlivci a jako pospolitost, máme životní potřeby, které překračují oblast takových základních potřeb, jako je potrava, voda a obydlí, a zahrnují lásku, hru, tvůrčí vyjádření, důvěrné vztahy k určité krajině (či k přírodě jako celku), stejně tak důvěrné vztahy s jinými lidmi a životní potřebu duchovního růstu, potřebu stát se zralou lidskou bytostí.

Naše životní materiální potřeby jsou pravděpodobně prostší, než se mnozí domnívají. V technokraticko-industriálních společnostech existuje ohromná propaganda a reklama; tím jsou vzbuzovány falešné potřeby a destruktivní přání, jež jsou utvářeny tak, aby podporovaly zvyšování výroby a spotřeby zboží. Většina těchto potřeb nás skutečně odvádí od objektivního přístupu k realitě a od snahy začít „skutečně pracovat“ na svém duchovním růstu, jenž by vedl ke zralosti.

Mnozí lidé, kteří se nepovažují za přívržence hlubinné ekologie, uznávají nicméně prvořadou lidskou životní potřebu zdravého a vysoce kvalitního přirozeného prostředí alespoň pro lidské bytosti, nikoliv ovšem pro veškerý život, s co nejmenšími vstupy toxického odpadu, s co nejnižší úrovní radioaktivity pocházející z lidského podnikání, pokud možno bez kyselých dešťů a smogu a s takovým dostatkem volné divoké přírody, aby lidé mohli být v kontaktu se svými zdroji, s přírodními rytmy, s plynutím času a s místem.

Opíráme-li se o menšinovou tradici a o moudrost mnoha těch, kdo poskytují vhled do vzájemné spojitosti ve světě, shledáváme, že hlubinní ekologové mohou nabídnout návrhy, jak dosáhnout zralosti a jak podpořit procesy, v nichž se vytváří soulad mezi lidmi a přírodou; neexistuje však žádné univerzální řešení, které by nás zaručeně zachránilo před námi samými.

Nejvyšší normy hlubinné ekologie naznačují určitý názor na povahu reality a na naše postavení jako jedinců v širším řádu věcí. Nemohou být plně pochopeny rozumově, jsou však v poslední instanci zkušenostní povahy. Doporučujeme našim čtenářům, aby vzali v úvahu pojednání o psychologických, sociálních a ekologických důsledcích těchto norem, o nichž pojednáváme jinde.

Stručný nástin našeho stanoviska poskytuje tabulka; ukazuje kontrast mezi převládajícím světovým názorem a hlubinnou ekologií.

PŘEVLÁDAJÍCÍ SVĚTOVÝ NÁZOR	HLUBINNÁ EKOLOGIE
panství nad přírodou	harmonie s přírodou
přírodní prostředí jako zdroj pro lidi	veškerá příroda má vlastní hodnotu /rovnotu biologických druhů
materiální ekonomický růst pro rostoucí lidskou populaci	vytříbené a prosté materiální potřeby /materiální cíle sloužící většímu cíli, seberealizaci /
přesvědčení, že přírodní zdroje jsou dostatečné	„zásoby“ země jsou omezené
vysoká úroveň technického pokroku a technických řešení	přiměřené technologie; věda, která není zaměřená na ovládnutí
konzumerismus	vystačit s málem/recyklace
národní/centralizované společenství	menšinová tradice/bioregion

III. HLAVNÍ ZÁSADY HLUBINNÉ EKOLOGIE

George Sessions a Arne Naess shrnuli své úvahy o zásadách hlubinné ekologie z předcházejících patnácti let, když v dubnu 1984, na počátku jara a v den narozenin Johna Muira, tábořili v Údolí smrti v Kalifornii. Na tomto velkolepém a výjimečném místě formulovali zásady hlubinné ekologie prostým, poněkud nestranným způsobem; doufali přitom, že je pochopí a přijmou lidé, kteří se hlásí k různým filosofickým a náboženským stanoviskům.

Doporučujeme čtenářům, aby si vypracovali vlastní varianty hlubinné ekologie, aby objasňovali klíčové pojmy a promýšleli důsledky jednání, jež by bylo na těchto zásadách založeno.

HLAVNÍ ZÁSADY

1. Zdraví a rozkvět lidského a mimolidského života na zemi mají hodnotu o sobě (synonyma: vlastní hodnota, inherentní hodnota). Tyto hodnoty jsou nezávislé na užitečnosti mimolidského světa ve vztahu k lidským účelům.

2. Bohatství a rozmanitost životních forem přispívají k uskutečnění těchto hodnot a jsou také hodnotami o sobě.

3. Lidé nemají právo ochuzovat toto bohatství a tuto rozmanitost, a to s jedinou výjimkou: jestliže je to nutné pro uspokojení jejich životních potřeb.

4. Rozkvět lidského života a kultur je slučitelný s podstatným zmenšením lidské populace. Rozkvět mimolidského života to vyžaduje.

5. Současné lidské zasahování do mimolidského světa je přehnané a situace se rychle zhoršuje.

6. Je proto třeba změnit taktiky jednání. Mají totiž vliv na základní ekonomické, technologické a ideologické struktury. Výsledný stav se bude hluboce odlišovat od současného stavu.

7. Ideologická změna spočívá především v tom, že bude ceněna kvalita života (přebývání v situacích, které jsou samy sebou hodnotné) a nikoliv stále se zvyšující životní úroveň. Bude existovat pronikavé vědomí rozdílu mezi tím, co je velké v kvantitativním smyslu a tím, co je veliké v kvalitativním smyslu.

8. Kdo se hlásí k předchozím тезím, ti jsou povinni usilovat bezprostředně či zprostředkovaně o nezbytné změny.

NAESS A SESSIONS KOMENTUJÍ HLAVNÍ ZÁSADY

Ad 1) Tato formulace se vztahuje k biosféře či přesněji k ekosféře jako celku. Ekosféra zahrnuje individua, druhy, populace, přirozené prostředí jakož i lidské a mimolidské kultury. Ve světle našeho současného poznání jejich všeprostopující, těsných vztahů, ekosféra nutně probouzí elementární hluboký zájem i úctu. Ekologické procesy planety by měly zůstat vcelku nedotčeny. „Světové životní prostředí by mělo zůstat přírodním prostředím.“ (Gary Snyder).

Výraz „život“ je zde používán v obsáhlejší, neodborném smyslu, aby zahrnoval také to, co biologové označují jako „neživé“: řeky (povodí), krajiny a ekosystémy. Taková hesla jako „Nechte řeku žít!“ jsou pro stoupence hlubinné ekologie dokladem toho, že ve většině kultur je výraz „život“ běžně používán v tomto širším smyslu.

Výraz „inherentní hodnota“, tak jak je používán v bodě 1, je běžný v literatuře věnované hlubinné ekologii. („Přítomnost inherentní hodnoty v přírodním objektu je nezávislá na jakémkoliv uvědomění, zájmu či na jakémkoliv jeho ocenění nějakou bytostí nadanou vědomím.“)

Ad 2) Odborněji vyjádřeno, tato formulace se týká rozmanitosti a složitosti. Z ekologického hlediska jsou složitost a symbióza podmínkami co největší rozmanitosti. Takzvané jednoduché, nižší či primitivní druhy rostlin a zvířat přispívají podstatně k bohatství a rozmanitosti života. Mají hodnotu samy v sobě a nejsou to pouze stupně k takzvaným vyšším či rozumným formám života. Druhá zásada před-

pokládá, že sám život jako dlouhodobý evoluční proces nutně vede ke vzrůstu rozmanitosti a bohatství. Odmítnutí teze, že některé formy života mají větší a některé menší vlastní hodnotu než jiné (srovnej body 1 a 2), míří proti výrokům některých ekologických filosofů i autorů, kteří se hlásí ke hnutí New Age.

Složitost, jak je zde pojednávána, se liší od složitosti čili komplikace. Městský život může být komplikovanější než život v přírodním prostředí, aniž je složitější ve smyslu mnohostranné kvality.

Ad 3) Výraz „životní potřeba“ je záměrně ponechán vágní, aby připouštěl značnou volnost při posuzování toho, co lze považovat za „životní potřebu“. Je nutno brát přitom v úvahu rozdíly v podnebí a ve faktorech, které s tím souvisejí, spolu s rozdíly struktur společností, tak jak nyní existují (pro některé Eskymáky jsou dnes nezbytné motorové saně k tomu, aby uspokojovali své životní potřeby).

Nelze očekávat, že lidé, kteří žijí v zemích, jež jsou po materiální stránce nejbohatší, omezí přes noc přehnané zasahování do mimolidského světa na skromnou úroveň. Stabilizace a zmenšení lidské populace bude vyžadovat čas. Je nutno rozvíjet strategie přechodu. To však ale nikterak neomlouvá současnou samolibost – nejprve musí být vzata na vědomí mimořádná vážnost naší současné situace. Čím dále otálíme, tím drastičtější budou potřebná opatření. Dříve než budou provedeny hluboké změny, nutně dojde k podstatnému ochuzení bohatství a rozmanitosti ekosféry: rychlost vymírání druhů bude desetkrát až stokrát větší než v kterémkoli jiném období dějin naší planety.

Ad 4) Fond Organizace spojených národů pro populační politiku uvádí ve Zprávě o stavu světové populace (1984), že vysoká míra růstu lidské populace (přes 2% ročně) v mnohých rozvojových zemích „snižovala kvalitu života mnoha milionů lidí“. V průběhu desetiletí 1974–1984 vzrostla světová populace téměř o 800 milionů – což je více než počet obyvatel Indie. „Odedneška do roku 2000 nás bude každoročně více; počet osob, o něž se bude zvětšovat každý rok světová populace, bude přibližně odpovídat velikosti obyvatelstva Bangladéše, která má 93 milionů obyvatel.“

Zpráva uvádí, že „míra růstu lidské populace klesla poprvé v lidských dějinách. Ale současně je počet lidí, kteří přibývají, větší než kdykoliv dějinách, protože populační základna je širší“.

Většina národů v rozvojovém světě (včetně Indie a Číny) má jako součást oficiální politiky cíl snižovat míru růstu obyvatelstva, probíhají však diskuse o tom, jaká opatření mají být zvolena (antikoncepce, přerušování těhotenství atakdále), jež by byla v souladu s lidskými právy a jež by byla zároveň proveditelná.

Zpráva dospívá k závěru, že současná situace by se mohla zlepšit, kdyby si všechny vlády stanovily specifické populační cíle v rámci

svých programů, a pomohly tak zmírnit chudobu a podpořit kvalitu života.

Jak zdůraznilo mnoho ekologů, je také naprosto rozhodující udržet v mezích růst populace v takzvaných rozvinutých (tedy nadměru rozvinutých) průmyslových společnostech. Fakt úděsné míry spotřeby a obrovské produkce, jejichž nositeli jsou lidé žijící v těchto společnostech, znamená, že – přepočteno na jednotlivce – tito lidé více ohrožují biosféru a více ji ovlivňují, než je tomu v zemích druhého a třetího světa.

Ad 5) Tato formulace je zdrženlivá. Realistické hodnocení situace je obsaženo v nezkrácené verzi *Světové strategie ochrany přírody*, kterou vydala Mezinárodní unie ochrany přírody a přírodních zdrojů (IUCN). Lze však vřele doporučit i jiné práce, například zprávu vypracovanou pod vedením Geralda Barneyho Svět 2000: zpráva prezidentu Spojených států (*Global 2000: Report to the President of the United States*).

Heslo „Nezasahovat“ nepředpokládá, že by lidé neměli měnit některé ekosystémy, jak to činí jiné druhy. Lidé přetvářeli zemi a budou v tom pravděpodobně pokračovat. Problémem je povaha a rozsah takového zasahování.

Zápas o ochranu a rozšiřování oblastí divoké či polodivoké přírody by měl pokračovat a měl by se soustředit na obecné ekologické funkce těchto oblastí (například: rozsáhlé oblasti divoké přírody v biosféře jsou zapotřebí, protože umožňují pokračování evoluce druhů živočichů a rostlin). Většina současných přírodních rezervací není dost velká, aby to umožnila.

Ad 6) Ekonomický růst, jak je dnes chápán a uskutečňován průmyslovými státy, je neslučitelný s požadavky, které byly formulovány v bodech 1–5. Existuje jen vnější podobnost mezi ideálními trvale udržitelnými formami hospodářského růstu a současnými strategiemi industriálních společností. A pak, „trvale udržitelný“ dosud znamená „trvale udržitelný ve vztahu k lidem“.

Současná ideologie má sklon přikládat věcem hodnotu, protože jsou nedostatkové a protože jsou zbožím. Prestiž se opírá o obrovskou spotřebu a plýtvání (abychom se zmínili alespoň několika významných faktorů).

Zatímco výrazy jako „sebeurčení“, „lokální společenství“ a „mysli světově, jedné místně“ zůstávají klíčovými v ekologii lidských společností, vyžaduje uskutečnění hlubokých změn ve stoupající míře celosvětovou akci – akci napříč hranicemi.

Vlády v zemích třetího světa (vyjma států Kostariky a několika dalších) se nezajímají o problémy, které nastolila hlubinná ekologie. Když se vlády průmyslových společností pokoušejí podporovat ekologická opatření prostřednictvím vlád třetího světa, nedosáhne se fak-

ticky ničeho (například problémy desertifikace). Za této situace nabývá na důležitosti podpora, kterou mezinárodní organizace poskytují rozsáhlým akcím. Mnohé z nich působí v četných státech prostřednictvím vzájemných styků jednotlivých aktivistů, a tak se vyhýbají negativnímu působení vlád.

Kulturní rozmanitost dnes vyžaduje vyspělou techniku, vlastně techniky, jež napomáhají k dosažení základních cílů dané kultury. K tomu směřují takzvané měkké (soft), střední (intermediate) a alternativní technologie.

Ad 7) Někteří ekonomové kritizují výraz „kvalita života“, protože je neurčitý. Ale při pozornějším pohledu se ukazuje, že to, co považují za neurčitost, je ve skutečnosti jeho nekvantitativní povaha. Pro kvalitu života, ve smyslu jak je zde diskutována, je totiž příznačné, že ji nelze přiměřeně kvantitativně vyjádřit a ani to není potřeba.

Ad 8) Existuje dostatečný prostor pro různé názory na to, co je prvořadé: Co by mělo být vykonáno nejdříve a co příště? Co je nejvíce naléhavé? Co je očividně nezbytné na rozdíl od toho, co je nanejvýš žádoucí, avšak nikoliv naprosto neodkladné.

rk